

Ivan Dorovský, Brno (ČSSR)

ČESKO-ČERNOHORSKÉ STYKY
A RECEPCE DÍLA MIHAILA LALIČE
V ČESKOSLOVENSKU

I

Česká společnost se zajímala o slovanské národnosti již od dávných dob. Až teprve v 19. století, v období tzv. českého národního obrození, se však mohla důkladněji seznámit s četnými stránkami z dějin, písemnictví, jazyka a lidové slovesné tvorby jižních Slovanů.

Od doby, kdy P. J. Šafařík recenzoval ve svém Muzejníku knihu V. St. Karadžiče *Montenegro und Montenegriner* (1837) uplynulo již 147 let. Karadžičův spis přinášel první spolehlivější informace o Černé Hoře, a Černohorcích, k nimž Šafařík vyjádřil svou lásku jako k odvažným obráncům svobody.

Koncem první poloviny 19. století došlo k intenzivnímu rozvoji česko-černohorských politických a kulturních styků. Jedním z podnětů byly nesporně slovanské události revolučního roku 1848, dále zprávy V. D. Lambla o Černohorcích i o P. P. Njegošovi, který např. V. Hankovi napsal, že „musíme být silní morálně, jak jsme silní fyzicky“.

Diplomatická aktivita knížete Danila, který nastoupil k moci po Njegošově smrti, by nebyla, jak známo, myslitelná bez aktivní pomoci českého novináře a diplomata Jana *Vaclíka*, jenž mj. vypracoval studii o mezinárodním postavení Černé Hory a psal o Černé Hoře a o Balzánu vůbec do českého tisku.

Český tisk sledoval politické a kulturní poměry na Černé Hoře v minulém století jako součást událostí na slovanském jihu. „Černohorci nikdy nebyli v míru s Turky; a kdykoli stateční synové této malé vlasti vyrojili se s hanžarem v pěsti na své úhlavní nepřátele, nepokládal to nikdo za zrušení stávajících poměrů právních...“ psaly Národní listy v době hercegovského povstání 1861, které podporovali mj. také Černohorci.¹

¹ Národní listy, čís. 97 ze dne 9. dubna 1861. Viz více ve sb. *Češi a Jihoslované v minulosti*. Od nejstarších dob do roku 1918, Academia, Praha 1975, 756 stran.

Český tisk značně zasvěceně a dosti podrobně referoval o celém průběhu černohorské války v roce 1861 i o diplomatických jednáních, která vedl např. J. Vaclík. Mnohostranná činnost Jana Vaclíka ve prospěch Černohorců byla v mnoha ohledech podobná té, kterou prováděl Konstantin Jireček ve prospěch Bulharů, zejména za svého čtyřletého pobytu v této zemi.² A jestliže např. K. Jireček s napětím sledoval události v Bulharsku v době Starozagorského a Dubnového povstání 1876 a psal o něm do denních listů a časopisů Jan Vaclík, který poznal poměry z autopsie, vyzýval ke sbírkám na pomoc raněným Černohorcům v roce 1862 a napsal celý seriál o válečných útrapách na Černé Hoře.³ „Co snášeni Černohorci“, psal Vaclík svému příteli do Prahy počátkem července 1862, „to nesnese žádný národ na světě pro svou samostatnost a víru. To není žert bít se s celým tureckým císařstvím a posud držeti vrch proti nim“.⁴

Je přirozené, že pohled na válku Černohorců s Turky a na pomoc Hercegovcům byl v tehdejší českém tisku diferencovaný. Tak např. v době červnových událostí v Belehradě roku 1862, kdy kníže Michal nepomohl ozbrojenými akcemi Černohorcům a Hercegovcům, postavil se český list Hlas na stranu opozice proti Michalovi. Podtrhl osvobozené poslání Srbska a svaloval odpovědnost za „úpadek Černé Hory“ na knížete Michala. Jestliže padne Černá Hora, psal list Hlas, pak to „bude snad, bohužel, pro Srbsko Vidovdanem, tím, co byl Vidovdan na Kosovu poli“.⁵ V rozsáhlém příspěvku o snahách Srbska list Hlas psal, že „ztráta Černé Hory, té perly, pýchy a slávy naší, je obrovská škoda Slovanstva“.⁶

Čeští kulturní činitelé zejména od druhé poloviny 19. století soustavně sledovali politický a kulturní vývoj na slovanském jihu a začali sem zajíždět, aby jej poznali z autopsie. Stále častěji se v tehdejší českém tisku i v samostatných publikacích objevovaly cestopisy, reportáže, povídky a básně, které tematicky čerpaly ze slovanského Balkánu. Kampelíkovo vyprávění o Černohorcích (1837) a povídka Prokopa Chocholouška (1843) znamenaly první vlašťovky. Chocholouškovy povídky ze 60. let probouzely v českém čtenáři orientovaném protirakousky, protiturecky a slovansky, zájem o osudy jižních Slovanů, tedy také Černohorců, které autor poznal v době svého putování.⁷ Českého čtenáře zajímal především statečný boj Černohorců proti tureckým násilnostem, proto se zájmem četl nejen články publicistické nego politické, nýbrž také básně a povídky.

² I. Dorovský, *Konstantin Jireček, život a dílo*, Brno 1983.

³ *Češi a Jihoslované v minulosti*, str. 360—364 a jinde. O Janu Vaclíkovi a jeho činnosti viz mj. Vrat. Černí, *Jovan Vaclík (Čeh na službi u Crnoj Gori)*, Zápisi XII, 1939; R. Dragičević, *Vasojevići i Cetinje*, tamtéž, s. 15—24, 53—56, 58—60.

⁴ *Češi a Jihoslované v minulosti*, str. 362.

⁵ *Tamtéž*, str. 363.

⁶ *Tamtéž*, str. 364.

⁷ Viz trilogie *Jih*, Praha 1863 a 1864. O Chocholouškově trilogii viz mj. J. Máchal, *Chocholouškovo „Jih“ a národní písně srbské*. In: *Rozpravy filologické věnované Janu Gebauerovi*, Praha 1898, s. 25—30.

Již od počátku 60. let, jak je všeobecně známo, pobýval na slovanském jihu a především v Dalmácii a na Černé Hoře malíř Jaroslav Čermák, který obdivoval boj Jihoslovanů proti turecké nadvládě a podporoval národně osvobozenecký zápas malých slovanských národů. Romantický heroismus jeho obrazů z černohorského a vůbec jihoslovanského prostředí (např. Černohorec, Raněný Černohorec, Raněný vojvoda aj.) vycházel především z malířova hlubokého citu slovanské sounáležitosti. Čermákovy obrazy byly výrazně realistické.⁸

Své zážitky a dojmy z cesty na Balkán umělecky ztvárnil také Vítězslav Hálek, který např. Josefu Holečkovi, o němž bude řeč dále, pomohl debutovat v Umělecké besedě právě překlady z jihoslovanské lidové slovesnosti.⁹ Hálek, který navštívil Balkán v roce 1870, ve svých „obrazech z ciziny“ podal nejen obraz způsobu života jižních Slovanů, nýbrž oslavil také hrdinství jejich odvěkého zápasu za národní svobodu.

Své sympatie k jižním Slovanům nejednou vyjádřil rovněž Adolf Heyduk, který se na reálném gymnáziu v Písku a v Táboře stýkal s mnoha jihoslovanskými studenty, z nichž někteří byli významní revolucionáři.¹⁰ Nelze opomenout ani Jana Nerudu, který svou cestu po Balkáně také literárně zpracoval.¹¹

Počátkem 70. let vstoupil do literatury prvními překlady z jihoslovanské lidové slovesné tvorby Josef Holeček, který spolu s Konstantinem Jirečkem a Ludvíkem Kubou (o němž bude řeč) patří k nejvýznamnějším pracovníkům českého kulturního vztahu k jižním Slovanům v 19. a v první polovině 20. století. Holečkovy Hercegovské písně (1876) posilovaly zájem o jižní Slovany v českých zemích. Holeček se vrátil k jihoslovanské tematice znovu na konci minulého století a kromě příspěvku o Bosně a Hercegovině vydal roku 1899 dvě knihy: Na Černou Horu a Černá Hora koncem věku, v nichž zachytil své vlastní bohaté zkušenosti z pobytu v této zemi.

Českoněmecký spisovatel Siegfried Kapper usilovně překládal a popularizoval srbskou lidovou slovesnost již od 60. let 19. století. Zvláště významná je jeho přednášková činnost např. v Umělecké besedě. Byl v ní mj. spolu s J. Gebauerem členem jihoslovanské komise pro překlady básnických děl. V 60. letech přednášel v Umělecké besedě např. o hercegovských, srbských a černohorských lidových písních a legendách a o slovanské myšlence. Ve své sbírce Gusle Kapper vyzpíval volnost Černohorců v duchu jejich lidových písní. Kromě toho Kapper vydal dvousvazkové Zpěvy lidu srbského (1872—1874). O Černé Hoře psali dále např. Bedřich Pacák, Gustav Rasch, Eduard Rüffer, Vratislav Černý a mnozí další.

Vztah české společnosti k jižním Slovanům se nejvýrazněji projevil především v období závěrečné fáze národně osvobozenecského zá-

⁸ Viz Vrat. Černý, F. V. Mokrý, V. Náprstek, *Život a dílo Jaroslava Čermáka*, Praha 1930; V. Soukupová, *Jaroslav Čermák*, Praha 1981

⁹ I. Dorovský, *Makedonská lidová slovesnost v Čechách*, SPF FBU, řada literárněvědná, Brno 1971, str. 93—118. Viz též t ý ž, *České země a Balkán. Kapitoly z dějin českomakedonských a makedonsko-českých styků*, Brno 1973, str. 73—102.

¹⁰ I. Dorovský, *Konstantin Jireček, život a dílo* str. 76.

¹¹ J. Páta, *Jan Neruda a slovanskýchsvět*, Časopis pro moderní filologii, Praha 1934.

pasu v letech 1875—1878, podruhé v době tzv. ilindenského povstání slovanského i nėslovanského obyvatelstva Makedonie a potřetí v průběhu balkánských válek v letech 1912—1913. V uvedených obdobích všechny politické a společenské vrstvy, jež se jinak ani ve vnitřní ani v zahraničně politické orientaci neshodovaly, podporovaly téměř jednotně a se značným nadšením národně osvobozenecký boj jižních Slovanů proti prohnilemu despotickému režimu evropského Turecka. Všechny demokraticky a socialisticky orientované síly české společnosti byly pro definitivní vyřešení národnostní a politické samostatnosti jihoslovanských zemí poskytnutím úplné národní a sociální samostatnosti a nezávislosti.

V českém tisku se v letech 1875—1878 nejvíce psalo o Srbsku, Černé Hoře a o Bulharsku. Balkánské události z tohoto období bezprostředně nebo zprostředkovaně zachytily ve svých pamětech četné později významné kulturní a literární osobnosti, např. A. Jirásek, Josef Holeček, J. Thomayer, v četných fejetonech Jan Neruda, dále J. J. Toužimský, ve svém deníku i v korespondenci Konstantin Jireček a mnozí další.¹² Ve znamení jihoslovanských povstaleckých a národně osvobozenecských akcí vyšly některé kalendáře a v několika brožurách byly shrnuty podrobné informace o „válce slovansko-turecké“ v roce 1876.

Češi podporovali akce svých bratrů na jihu nejen morálně, nýbrž se pokusili rovněž o bezprostřední pomoc. Je známo, že se bosensko-hercegovského povstání zúčastnilo také několik českých dobrovolníků, mezi nimiž byli rovněž četní lékaři. V černohorském městečku Šavnik např. byl ve službách černohorského knížete od října 1875 do dubna 1876 poděbradský lékař Bohumil Bouček.¹³

Kromě Konstantina Jirečka a Josefa Holečka se v druhé polovině minulého a v prvních desetiletích našeho století zasloužil o poznání života a kultury jižních Slovanů nejvíce Ludvík Kuba. Od roku 1884, kdy se ve svých jedenadvaceti letech rozhodl začít s vydáváním svého grandiozního díla Slovanstvo ve svých zpěvech, procestoval koncem 80. let Kraňsko, Přímoří, jižní Štýrsko, Korutany a Charvátsko. Roku 1890 se vydal do Dalmácie a na Černou Horu, která ho tak zaujala, že se do ní vrátil také následujícího roku. Bezprostředně po svých toulkách za slovanskou písní vznikl Kubův cestopis Na Černé Hoře (1892), v němž hodně místa věnoval mj. rovněž pronikání české kultury a pomocí českých pracovníků v kulturním rozvoji této země. Kuba později vydal samostatná „čtení“ o Starém Srbsku, Makedonii, Dalmácii a Bosně a Hercegovině.¹⁴ Svě Písne jihoslovanské věnoval „odvěkému zápasu a nesmírným utrpením jižního Slovanstva“.

¹² I. D o r o v s k ý, *Konstantin Jireček, život a dílo*, str. 76—77.

¹³ R. H a v r á n k o v á, *Česká veřejnost na pomoc protitureckým povstáním jižních Slovanů*. In: Slované historické studie VI, Praha 1966, s. 5—53. Viz též sb. *Češi a Jihoslované v minulosti*, str. 382.

¹⁴ L. K u b a, *Čtení o Makedonii*, Praha 1932; *Čtení o Starém Srbsku*, Praha 1932; *Čtení o Dalmácii*, Praha 1936; *Čtení o Bosně a Hercegovině*, Praha 1937. Základní bio-bibliografické údaje o L. Kubovi viz mj. M. K u d ě l k a, *Zd. Š i m e č e k a kol.*, *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760*. Bio-bibliografický slovník, SPN, Praha 1972, str. 265—267.

Samostatnou rozsáhlou kapitolu vztahu českého lidu k jižním Slovanům tvoří balkánské války. Stránky tisku se denně zaplňovaly zprávami. Ohlas balkánských válek byl v českých zemích skutečně mimořádný. Mnoho listů vyslalo na Balkán své zvláštní zpravodaje, byly pořádány akce a sbírky na pomoc raněným Jihoslovanům a rodinám padlých. Na balkánské bojiště odjelo pět výprav českých lékařů, z nichž výprava na Černou Horu byla největší.

Všesokolského sletu v Praze v létě 1912 se zúčastnilo mj. rovněž mnoho Jihoslovanů. K významným kulturním akcím patřily v Praze oslavy 100. výročí narození P. P. Njegoše, které se konaly začátkem května 1914. O básnické životě a díle promluvil Jovan Skerlić.

Staletý boj Jihoslovanů, Čechů a Slováků za svou národní, státní a sociální samostatnost byl dovršen v roce 1918 rozpadem Rakousko-Uherska a vytvořením států Srbů, Charvátů a Slovinců a Československé republiky. V nových politických a státoprávních podmínkách se přirozeně také vzájemné styky a vztahy rozvíjely na jiných principech.

V období mezi dvěma světovými válkami byly vzájemné kulturní styky mezi českým a slovenským národem (tehdy chápaném ovšem jako jeden národ československý) a národy království (později Jugoslávie) dosti intenzivní. Zvýšil se počet vzájemných překladů, častěji se uváděly na československých scénách divadelní hry jugoslávských autorů, na slovenský jih pronikala rovněž naše pokrokově, levicově nebo demokraticky orientovaná literární díla a umělecká díla jugoslávských autorů byla překládána do češtiny.

II

Po osvobození našich národů z fašistické poroby v roce 1945 a s nástupem socialistické výstavby nastává kvalitativní i kvantitativní obrat v překládání jak české a slovenské literatury do jednotlivých jazyků národů a národností Jugoslávie, tak také v překladech poezie a prózy z literatur jugoslávských národů do češtiny nebo slovenštiny.

Při studiu recepce literárních děl v jihonárodním, státním, jazykovém prostředí je třeba sledovat a analyzovat rozsah a strukturu přeložené literatury. V našem příspěvku se pokusím vysledovat především recepci prozaického díla Mihaila *Lalíce*. Překlady jeho děl do češtiny nebo slovenštiny přitom sleduji v rámci celkového přijímání literatury národů Jugoslávie v Československu v letech 1945—1980. Chronologická a srovnávací analýza překladů stejně jako analýza překladů podle literárních druhů a žánrů či srovnávací rozbor překládanosti jednotlivých autorů (jednotlivých děl, do jednotlivých jazyků a zemí apod.) není cílem tohoto příspěvku.

Uvědme, že od roku 1945 bylo v následujících pětaticeti letech z literatur národů a národností Jugoslávie přeloženo ve světě celkem 2211 knih do 49 jazyků. Nejvíce překladů je ze srbocharvátštiny (charvátskosrbštiny), pak ze slovinštiny. Ostatní jazyky Jugoslávie jsou za-

stoupeny již méně. Z uvedeného počtu překladů vyšlo v zemích evropského socialistického společenství celkem 1486 překladů knih, tj. 65,3% všech překladů, zatímco v rozvinutých kapitalistických zemích pouze 698 překladů, tj. 30,7%.

Při pronikání literatur jugoslávských národů do jihnárodních prostředí je třeba vzít v úvahu četné mimokulturní a mimoliterární faktory, které bezesporu ovlivnily recepci jugoslávských literatur ve světě. Tak v prvních třech poválečných letech se nejvíce překládalo v tehdejších lidovědemokratických zemích. Další čtyři roky zase znamenaly téměř úplnou stagnaci. V letech 1953—1955 lze pozorovat postupný růst, avšak teprve rok 1956 znamenal výrazný obrat v počtu překladů. Byl překonán počet překladů z roku 1948 (celkem 36) vydaných v lidovědemokratických zemích. V letech 1965—1967 dosáhl počet překladů z jugoslávských literatur ve světě vrcholu a činil 110, 112 a 116 překladů knižních titulů.¹⁵

Jednu z příčin zvýšeného zájmu nejen o srbskou a chorvátskou literaturu, nýbrž také o literaturu ostatních národů a národností Jugoslávie ve světě (především však v Evropě a zejména pak v socialistických zemích) vidí jugoslávští teoretikové překladu a literární historikové v tom, že v roce 1961 byla Ivu Andrićovi udělena Nobelova cena za literaturu. Andrićovo literární dílo bylo totiž nepřekládanější jak v letech 1961—1963, tak také v letech sedmdesátých a osmdesátých.

Pro nás je velmi zajímavý a potěšitelný fakt, že v počtu překladů z literatur národů Jugoslávie v letech 1945—1980 je Československo na prvním místě ve světě. V uvedeném období vyšlo u nás celkem 246 překladů do češtiny a 203 překlady do slovenštiny, celkem 449 titulů. Počtem překladů z jugoslávských literatur v námi sledovaném období se na druhé místo řadí Sovětský svaz svými 410 tituly překladů. Teprve na dalších místech je Německá spolková republika, Maďarsko, Polsko, NDR, Bulharsko, Itálie, Francie a Rumunsko.¹⁶

Sledujeme-li žánrově druhové hledisko překladů z jugoslávských literatur do češtiny nebo slovenštiny v poválečném pětatřicetiletém období, pak zjišťujeme, že v prvních poválečných letech (což do jisté míry způsobila kontinuita z meziválečného období) převládaly překlady děl více nebo méně výrazně realistických.

Vedle Iva Andriće patří k nepřekládanějším jugoslávským autorům ve světě i u nás v sledovaném období Miroslav Krleža, Branislav Nušić, Miodrag Bulatović, Branko Ćopić, Ivan Cankar, Dobrica Ćosić, Michailo Lalić, Meša Selimović, Ela Perociová, France Bevk, Anton Ingolić, Grozdana Olujićová a Vasko Popa. Už samotný výčet jmen napovídá, že jde o významné literární osobnosti, že se překládá více próza než poezie a že také literatura pro děti a mládež je v překladech stále více zastoupena.

¹⁵ J. Janičević, *Preveduvanjsto na jugoslovenskata kniževnost vo stranstvo 1945—1980*. In: *Ogledalo*, měsíčník na kniževnite preveduvači na Makedonija, god. VI, br. 22, Skopje 31. januari 1983 g., str. 3 a 7. Viz též L. Rastegorac, *Jugoslovenska kniževnost u svetu 1968—1980*, Beograd 1980.

¹⁶ *Tamtéž*, str. 7.

Co je na první pohled zřejmé, je to, že z jugoslávských literatur pronikají v překladech do světa díla čerpající náměty z historie nebo z války (s výjimkou komedií B. Nušiče). To patrně proto, že se autoři, jak ostatně postřehla také česká literární historie,¹⁷ soustřeďují ve svých dílech na to, aby vytvořili díla „obecně platná a charakteristická pro jugoslávskou revoluci“, že ve svých románech, novelách nebo povídkách podávají obraz vnitřního dramatu jedince v revoluci, jeho pohnutky, vášně a nálady i vášně a nálady národního kolektivu. Pravdivost, upřímnost a nekonvenčnost v líčení národně osvobozené války, v uměleckém zobrazení úpadku mravních, morálních a vůbec základních lidských vlastností těch, kteří se účastnili revoluce, aby zachránili národ, i těch, kteří vraždili proto, že byli svedeni, negramotní, nevědomělí a nábožensky zaslepeni. K takovým dílům patří nesporně romány Iv Andriče, D. Čosiće a M. Laliće. „Nacházíme u nich trojici vyvrhelů lidské společnosti“, píše významný český znalec jugoslávských literatur a profesor pražské Karlovy univerzity Miroslav Kvapil, „kteří vraždí ani ne z pozic kontrarevoluce, ani ne z pozic třídního nepřítele“.¹⁸

Z toho, co bylo dosud uvedeno, je patrné, proč právě prozaické dílo Mihaila Laliće patří v Československu k nejprekládanějším dílům z moderní literatury národů Jugoslávie. Sedm let po srbocharvátském vydání románu *Svatba* (1950) vyšel jeho český překlad (1957). Rozhojňoval tak překlady z jugoslávských literatur v prvních letech po obnovení politických a kulturních styků s Jugoslávií. Naše nejvýznamnější a nejzasloužilejší překladatelka ze srbocharváštiny Anna Urbanová se ujala překladu románu *Svatba* a v úvodu k českému vydání představila českému čtenáři do té doby vydané prózy Mihaila Laliće. Psala, že román *Svatba* spolu s romány *Zlé jaro* (*Zlo proljeće*) a *Rozchod* (*Raskid*) zobrazují národně osvobozený boj a že jsou nejen díly vysoké umělecké hodnoty, ale také vzrušujícím dokumentem doby. Román *Svatba*, který zpracovával národně osvobozený boj z nového zorného úhlu, byl proto první „vlastovkou zvěstující příchod nového uměleckého pojetí v literatuře s válečnou a revoluční tematikou“ nejen pro jugoslávskou, nýbrž také pro českou a slovenskou literaturu. Na rozdíl od A. Urbanové se jugoslevista V. Kuželka mnohem později domníval, že tento Lalićův první románový pokus je „typickým dílem meziobdobí, v němž snaha o nový, hlubší pohled na válečné dění a osudy je ustavičně pohlcována staronovými konvencemi“.¹⁹

Jestliže český čtenář, jak jsme uvedli v úvodu našeho příspěvku, znal odvěký zápas a hrdinství Černohorců, jak mu je přibližovaly např. práce Josefa Holečka, Prokopa Chocholouška a dalších českých tvůrců, pak mu prozaické dílo Mihaila Laliće poskytovalo možnost proniknout do podstaty dramatických událostí z novodobého zápasu a prokázaného

¹⁷ M. K v a p i l, *Jugoslávský válečný román*, Tvorba, čís. 36, příloha LUK čís 9, Praha 3. září 1975, str. VII.

¹⁸ *Tamtéž*, str. VII.

¹⁹ K u d ě l k a, *Hrdinové jsou unaveni*, Host do domu, čís. 6, Brno 1966, str. 41—42; t ý ž, *Lalić starý a nový*, Romboid, 1, 1974, str. 59—60.

hrdinství právě v době největšího utrpení mnoha národů Evropy a světa. Autorka úvodu k českému vydání podala přehledný historický výklad nejnovejších dějin a událostí na jugoslávském území, jež nebyly českému čtenáři tak známé, a zejména vysvětlila specifika vývoje na Černé Hoře, kde „paralelně s bojem proti okupantům probíhal také revoluční boj“. Prezentace M. Laliče v úvodu k českému vydání jeho románu *Svatba* bylo značně zasvěcené a důstojné.

V roce 1961 se mohli slovenští čtenáři poprvé seznámit s jménem tohoto „vynikajícího jugoslávského spisovatele“ z překladu jeho románu *Svatba* (přeložil Andrej Vrbacký). Toto „klasické dílo o jugoslávské revoluci“ nám „trvalými umeleckými slovy hovorí o hrdinstve a kráse tých dní, keď zanikal starý a rodil sa nový svet, svet nielen národnej, ale aj sociálnej slobody a spravodlivosti“ — psalo se tenkrát o uvedeném Laličově románu.

Na Slovensku byla Laličova *Svatba* přijata jako jeho nejlepší prozaické dílo, které „žiarí najjasnejším a najprenikavejším svetlom“. V zasvěceném úvodu k slovenskému vydání díla psal jugoslavista Bronislav Choma, že Laličův román je lidovým eposem, hrdinskou písní, že se v něm citují celé strofy lidových písní o tom, „ako sa čiernohorský ľud zasnubuje slobode a spravodlivosti na revolučnej svatbe“. Choma ovšem staví *Svatbu* téměř do ostrého protikladu k ostatním Laličovým románům. Ve *Svatbě* je podle Chomy „akoby jedným vrhom znalovaný obraz legendárneho bojovníka Tadiju Čemerkića, ktorý v ničom nezaostáva za hrdinskými postavami slávnych jugoslovanských ľudových povestí a bájí“. Vyzvedávají se zejména vlastnosti hlavní postavy románu, jež z něho dělají lidového hrdinu, představujícího typ slavných bojovníků a ztělesnění nadlidského zápasu jugoslávských národů s fašistickými vetřelci. „V Čemerkićovi znova vidíme tie črty Čiernohorcov, ktoré sme poznávali z historických obrazov Čermákových a z rozprávání o protitureckých bojoch“. Laličův román je „velmi citově blízky a promlouvá také k „našej, slovenskej duši“ proto, že je v něm „patos nesmírného lidského života“, že v něm pulsuje „krev a vyzáruje charakter“, že „vidieť tu svetlo prebodávajúce zloby a nevedomosti“. Taková díla, v nichž je mnoho zemitého a hlubokého, se rodí „z lásky a z náruživosti, z vědomí kořenů v lidu“.

V roce 1958 vyšel u nás další Laličův román — *Zlé jaro* (*Zlo projeće*). Autor napsal pro českého čtenáře předmluvu, v níž nejenže psal o hlavním hrdinovi, nýbrž považoval za nutné „načrtnout ve stručných obrysech společenský a politický rámeček, v němž se tyto události děly“.

Stručný nárys dějinného vývoje Černé Hory zejména od 18. stol. podával charakteristiku meziválečného období s důrazem na dobu po nástupu diktatury 6. ledna 1929 a po přepadení Československa, kdy se v celé tehdejší Jugoslávii konaly „mohutné manifestace“ a kdy se vytvořila „bojová nálada“. Byla to významná stránka vztahu Jihoslovanů k osudům jejich slovanských bratří, jež byli odhodláni bránit. „Byly četné případy“, píše autor předmluvy, „že se mladí lidé jednotlivě nebo v menších skupinách pokoušeli ilegálně přejít hranici a dorazit do Československa, aby bojovali proti fašismu“.

V románu, jenž má četné autobiografické rysy, se Lalić „pokusil využít některé formální postupy moderní prózy a přesunul v něm svou pozornost na analýzu duševních stavů postav. Podle české kritiky se Lalić snažil „prorazit krunyř schematizujících tendencí a rozšířit hranice realismu zdůrazněním autorského subjektu”.²⁰

V české staleté překladatelské praxi není mnoho takových autorů, z jejichž díla by vyšly v jednom roce hned dva romány. V Lalićově případě však tomu tak je. To svědčí o tom, že Lalić zejména v českém prostředí rychle zdomácněl. Proto překladatelka, jež správně postřehla vysoké umělecké hodnoty jeho románů, nedlouho po vydání jejich srbocharvátského originálu je v překladu představila českému čtenáři. V roce 1958 totiž vyšel Lalićův román *Raskid* s poněkud pozměněným názvem *Tráva pod kameny*. Čtenáři se opět mohli přesvědčit o hrdinském boji černohorských partyzánů, sledovat s pohnutím transport vězňů z kolašínského vězení do zajateckého tábora v Soluni, osudy Nika Doseliće a jeho druhů i obrazy bojů řeckých, černohorských a ruských partyzánů v horách severního Řecka a na Chalkydice. Psalo se u nás, že „černohorští junáci se vždycky dovedli hrdinně bít se svými utlačovateli. Román byl označen za „hrdinskou píseň” o boji s nacistickými vetřelci, který svou dramatickostí „v mnohém překonává nejslavnější černohorskou minulost”.

Své oblíbené téma — Černou Horu a národně osvobozenecský boj Lalić neopustil ani v románu *Štvanice* (Hajka), který vyšel česky v r. 1964. Potvrzoval autorův umělecký vývoj a přibližoval českému čtenáři Černou Horu okupovanou Italy.

Situace z roku 1958 se v Lalićově případě téměř opakovala o sedm let později ještě jednou. V roce 1965 vyšlo u nás snad nejoriginálnější Lalićovo dílo *Lelejska gora*, který má v češtině pozměněný název *Nad hlavou jen stromy*; slovensky vyšel pod názvem *Hora nárekov*.

Jugoslávskou i československou kritikou bylo již konstatováno, že zejména romány *Tráva pod kameny* (*Raskid*), *Nad hlavou jen stromy* (*Lelejska gora*) a *Štvanice* (*Hajka*), tvoří v Lalićově literárním díle jistou relativně samostatnou trilogii samoty. Drama osamělého jedince Lada Tajoviće, který se tu znovu objevuje, je ukázáno v historické vichřici, v krvavém bojišti, naněmž zápas o holou existenci vlastně nikdy nemůže skončit, dokud trvá válka. Protagonista románu je osamělý štvanec, vytržený z bojového společenství, zoufalec s často podlomnou vírou v revoluci i ve vlastní lidské hodnoty, třebaže říká: „A přece je nám přitom o něco lépe než těm na druhé straně: zatímco někde civíme — vychutnáváme sny o budoucnosti a vyhříváme se proti slunci, které má teprve vyjít; když bijeme, zabíjíme a hyneme — děláme to pro komunismus, pro tu nejpopojnější směs naděje a smyslu”. I Lado Tajović si uvědomuje, že víra v ideály, víra v komunismus je stejně důležitá jako to, aby zůstal naživu. „Lalićovi osamělci jsou ve skutečnosti odpadlíci, ztracení, bezmocní na to, aby se zachránili” — říká Pavle Zorić. Je třeba ovšem se Zorićem zároveň dodat, že téma solidarity jako

²⁰ *Tamtéž*, str. 59.

zdroj síly a naděje tvoří v Laličově díle ústřední téma. Viktor Kudělka pokládá Mihaila Laliče za „jednoho z nejryzejších tragiků národního osudu“.²¹

V roce 1973 vyšel v překladu Milady Nedvědové také výbor z Laličovy povídkové tvorby pod názvem *Pramen tmy* (Posljedne brdo). V recenzi výboru se tenkrát psalo, že v postavách čtyř povídek ukazuje autor složitost revoluce a spletitost osudů člověka v ní. Hlubokou psychologickou sondou zkoumá charaktery lidí, kteří stojí na různých barikádách, sleduje jejich tragické osudy, současnou i minulou, objektivní i subjektivní, vnější i vnitřní lidskou podstatu.²²

M. Lalič ztvárnil ve svých povídkách, novelách a románech „rodný kraj v nelůstném krvavém zápase“, napsala odborná kritika. Zdůrazňovala, že Lalič na osudech zrádců, kolaborantů, četníků a ustašů ukázal velikost národně osvobozenického zápasu svého lidu, že řeší otázky mravní a společenské. Česká literární kritika vyzvedla zejména novelu *Pramen tmy* (podle níž byl celý český výbor pojmenován), v níž Lalič v postavě někdejšího velitele četníků Rika Gizdiče, který se svou skupinou udavačů, zkrachovanců, kriminálníků, příživníků a zatoulaných pobudů vraždil komunisty, vlastence, výrazně zachytil vlčí morálku, prohnílo a bahno fašistického režimu. Postava Rika Gizdiče je „obudná, odlidštěná, hrůzná a varující“.²³

Lingvistka Radoslava Brabcová, jež analyzovala české překlady Laličových románů *Nad hlavou jen stromy* (Lelejska gora) a *Pramen tmy* (Posljedne brdo), poznamenala, že jejich jazyk je „čtenářsky velmi náročný“, a proto pro překladatelku Miladu Nedvědovou také mnohem obtížnější. Náročnost Laličova jazyka vyplývá z toho, že je „plný obrazného vyjadřování“. Podle Brbcové patří „černohorský spisovatel“ M. Lalič „k nejvydávanějším a nejčtenějším jugoslávským prozaikům“ v Československu.²⁴

V českých zemích i na Slovensku se zájem o literaturu jihoslovan-
ských národů a národností soustřeďuje převážně na taková literární
díla, jež patří v hierarchickém žebříčku hodnot k vrcholům. Přitom
můžeme říci, že většinou vycházejí nejhodnotnější díla z jugoslávských
literatur jak česky, tak také slovensky. Pouze Mihailo Lalič toto tvrzení
poněkud vyvrací, neboť dlouho byla na Slovensku z jeho díla známá
pouze Svatba. Teprve v roce 1979 vyšel v překladu Jána Jankoviče
román *Bojové šťastie* (Ratna sreća), který ovšem zatím nevyšel česky.

„Jeden z nejvýznamnějších současných jugoslávských spisovatelů“
Mihailo Lalič byl v souvislosti s vydáním románu *Bojové šťastie* před-
staven čtenářům jako autor patřící národu, „který po stáročia bojoval
a nadovšetko si cení bojové hrdinstvo“. Román *Bojové šťastie* je pak
podle názoru slovenského překladatele knihou „o jedinečnom ľudskom

²¹ *Tamtéž*, str. 60.

²² I. D o r o v s k ý, *Hledání světla v pramenech tmy*, Literární měsíčník, 6
1974, str. 112—113.

²³ *Tamtéž*, str. 113.

²⁴ R. B r a b c o v á, *Nad překlady děl Mihaila Laliče*, Naše řeč, 60, 1977,
čís. 3, str. 151—155.

osude, o láske, múdrosti, román o čiernohorskom inteligentovi, ktorý sa zrodil z ľudu a nikdy s ním nestratil spojenie, a súčasne román o osude národa, o hrdinstve a zbabelosti, o nevyčerpatelnosti ľudských síl, z ktorých sa rodí bojové šťastie”.

Na záložke knihy, ktorá u nás plní často úlohu stručného informatívneho úvodu, se psalo, že román *Bojové šťastie* bude pro čtenáře „nevšedným zážitkom, hluboko ho citovo obohati a stane sa mu studnicou poznatkov z histórie čiernohorského národa, slovanských národov vobec a zrkadlom doby od sklonku minulého storočia do začiatku druhej svetovej vojny na Balkánskom poloostrove”.

Viděli jsme, že česká a slovenská literární kritika jednoznačně a bez výhrad přijala především Laličovu Svatbu. Na ostatní Laličovy romány se sice názory poněkud lišily, kritikové se však shodli v tom, že pro Mihaila Laliče je „člověk v revoluci a revoluce v člověku jediné generální téma, kolem něhož s menší nebo větší kořistí vytrvale krouží a usiluje postihnout obě stránky procesu v jejich složité sociálně psychologické souvztažnosti”.²⁵

Náš výklad nesporně potvrzuje to, co jsme již jednou uvedli: Dílo Mihaila Laliče patří spolu s romány Iva Andriče, Miroslava Krleži, Dobrice Ćosiće, Branka Ćopiće, Miodraga Bulatoviće a dalších předních jugoslávských prozaiků k nejpřekládanějším prózám v Československu.

²⁵ V. K u d ě l k a, *Lalič starý a nový*, Romboid, 1, 1974, str. 60.

Иван Доровский, Брно (ЧССР)

**ЧЕШКО-ЧЕРНОГОРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ
И ВОСПРИЯТИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
МИХАИЛА ЛАЛИЧА В ЧЕХОСЛОВАКИИ**

Резюме

Статья состоит из двух частей. В первой части автор дает краткий обзор развития чешско-черногорских культурных и политических связей и отношений, начиная с сороковых годов прошлого века. Он указывает, например на всестороннюю дипломатическую и культурную деятельность Яна Вацлика и на внимание, которое уделяла чешская печать в прошлом славянскому югу и в частности Черногории. В статье далее говорится о деятельности ряда культурных и научных деятелей — К. Иречека, Й. Голечека, Я. Чермака, Л. Кубы, С. Каппера и др, которые в своих трудах занимались историей, литературой, народно-поэтическим творчеством и жизнью черногорского народа.

Во второй части своей статьи автор прослеживает проникновение и восприятие романов, повестей и рассказов Михаила Лалича в чешской и словацкой культурной среде. На основе подробного анализа автор статьи приходит к выводу, что в чешском или словацком переводе вышли в Чехословакии многие романы Михаила Лалича и один сборник рассказов. Таким образом автор статьи доказывает, что произведения М. Лалича вместе с романами и рассказами И. Андрича, М. Крлежи, Д. Чосича, Б. Чопича, М. Булатовича и др. стали в Чехословакии составной частью основного фонда переводов в послевоенном периоде.

Иван Доровски, Брно (ЧССР)

**ЧЕШКО-ЧРНОГОРСКИ ОДНОСИ
И РЕЦЕПЦИЈА ДЈЕЛА
МИХАИЛА ЛАЛИЧА
У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ**

Резиме

Рад се састоји из два дијела. У првом дијелу аутор даје кратак преглед развоја чешко-црногорских, културних и политичких веза и односа, почев од четрдесетих година прошлог вијека. Он указује, на примјер, на свестрану дипломатску и културну дјелатност Јана Вацлика и на пажњу коју је ука-

живала чешка штампа у прошлости словенскоме југу и посебно Црној Гори. У чланку се даље говори о дјелатности низа културних и научних радника — К. Јиречека, Ј. Холечека, Ј. Чермака, Л. Кубе, С. Капера и др., који су се у својим радовима бавили историјом, литературом, усменим народним стваралаштвом и животом црногорског народа.

У другом дијелу рада аутор се осврће на присуство и рецепцију романа и приповједака Михаила Јалића у чешкој и словачкој културној средини. Аутор закључује да су у чешком или словачком преводу изишли у Чехословачкој многи романи Михаила Јалића и један избор приповједака. Тако, аутор рада доказује да су дјела Михаила Јалића, заједно са романима и приповијеткама И. Андрића, М. Крлеже, Д. Ђосића, Б. Ђолића, М. Булатовића и др., постали у Чехословачкој саставни дио основнога фонда превода у последијератном периоду.

